

JACEK KNOPEK

Wydział Politologii i Studiów Międzynarodowych  
Uniwersytet Mikołaja Kopernika  
Toruń

## Polityka państwa polskiego wobec krajów rozwijających się w świetle planu pracy Ministerstwa Spraw Zagranicznych na 1973 r.

Streszczenie: W artykule wskazuje się na cele i kierunki polskiej polityki zagranicznej względem krajów arabskich i muzułmańskich oraz państw afrykańskich zawarte w planie pracy resortu Ministerstwa Spraw Zagranicznych na 1973 r. W przedmiotowym planie występują dwa regiony oddziaływań – kraje arabskie i Iran oraz państwa afrykańskie. Cały ten obszar podlegał strukturze kompetencyjnej Departamentu V.

Słowa kluczowe: Afryka, kraje rozwijające się, Maghreb, Maszrek, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, polska polityka zagraniczna

Zdaniem Jacka Ziemowita Pietrasia „polityka zagraniczna państwa to proces formułowania i realizacji celów zewnątrzpaństwowych, odzwierciedlających interesy narodu i jego części składowych”<sup>1</sup>. W związku z tak zarysowaną koncepcją przyjąć można, że politykę tę realizuje się z jednej strony w kategorii działań. Jest to bowiem aktywność państwa w środowisku międzynarodowym, a więc formułowanie potrzeb i interesów poprzez powołane do tego celu organy, wypełniające jego funkcje wewnętrzne i zewnętrzne. Z drugiej strony polityka zagraniczna państwa sprzężona jest z całym ciągiem wydarzeń czy reakcji innych podmiotów biorących udział w poczynaniach środowiska międzynarodowego, a więc w tym kontekście rozumieć ją należy w kategoriach oddziaływań.

Głównymi organami odpowiedzialnymi za formułowanie polityki zagranicznej są głowa państwa, premier, rząd, ministerstwo spraw zagranicznych, odpowiedzialni ministrowie oraz placówki dyplomatyczne, izby gospodarcze i inne jednostki działające w środowisku ponadnarodowym<sup>2</sup>. Podstawowe założenia

<sup>1</sup> J. Z. Pietraś, *Polityka zagraniczna państwa*, w: *Współczesne stosunki międzynarodowe*, red. T. Łoś-Nowak, Wrocław 1997, s. 52.

<sup>2</sup> W praktyce formuła ta nie jest aż taka prosta, jak ją w wyrażeniu tym przedstawiono. Uzależniona jest na ogół od systemu politycznego i systemu rządów obowiązujących w konkretnym państwie. Zob. *Współczesne systemy polityczne w wypisach*, oprac. J. Knopek, Bydgoszcz 2001, s. 5–6.

odnoszące się do spraw międzynarodowych na szczeblu regionalnym kształtowane są, od momentu wyodrębnienia się specjalnych jednostek tego typu, co miało miejsce w XVIII i XIX w., przez ministerstwa spraw zagranicznych oraz podlegające im departamenty, wydziały bądź komitety. To dzięki nim uzyskujemy kompletne dokumenty czy materiały, które odnoszą się do konkretnych kierunków polityki zagranicznej państwa. Stąd też niniejszy artykuł analizuje materiał wytworzony przez Departament V polskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych odpowiedzialny za formułowanie założeń politycznych względem państw arabskich, niektórych muzułmańskich oraz większości afrykańskich.

Przedmiotem poniższej analizy jest materiał zredagowany w końcu 1972 r. i omawiający plan pracy Departamentu V na rok kolejny, czyli określenie celów i kierunków działań państwa polskiego względem krajów arabskich i Iranu oraz państw Czarnej Afryki, ale bez Republiki Południowej Afryki. Zdecydowano się na przedstawienie 1973 r. w poniższym materiale z kilku powodów. Po pierwsze, okres ten obfitował w wydarzenia międzynarodowe, gdyż podpisano wówczas porozumienie między USA i Wietnamem Północnym o przerwaniu działań zbrojnych w Azji Południowo-Wschodniej, w USA wybuchła afera Watergate, palestyńscy terroryści wtargnęli do ambasady saudyjskiej w Chartumie, miał miejsce zamach stanu i przewrót wojskowy w Chile<sup>3</sup>. Po drugie, najważniejszym wydarzeniem dla świata był w tym czasie kryzys bliskowschodni, który objawił się kolejną wojną Jom Kippur, a w konsekwencji środowisko międzynarodowe odczuło bardzo wyraźnie, czym są dla gospodarek rozwiniętych surowce strategiczne. Na skutek wprowadzonego embarga na dostarczanie przez kraje arabskie i muzułmańskie ropy naftowej na rynki zachodnie nie tylko nośniki te osiągnęły wówczas wysokie ceny, ale stało się to przyczyną zastoju w gospodarce<sup>4</sup>. Po trzecie, istotną w omawianych wydarzeniach była postawa państw Bloku Wschodniego skupionych wokół Związku Radzieckiego, które prowadząc politykę konfrontacji, próbowały przejąć część wpływów w krajach arabskich i afrykańskich, będących niegdyś koloniami mocarstw europejskich. Pewną, niekiedy nawet istotną, rolę w tej polityce odgrywała także Polska, która od przełomu lat 60. i 70. XX w. znalazła się w nowej konfiguracji politycznej, gdyż na czele państwa stanął Edward Gierek i grupa jego zwolenników<sup>5</sup>. Miał on wraz ze swym zapleczem politycznym, przynajmniej w pierwszych latach rządów, nieco odmienną wizję realizacji potrzeb i interesów państwa na arenie międzynarodowej. Formułowane treści stały się widoczne także w stosunku do krajów postkolonialnych, a w tym i do państw arabskich czy afrykańskich.

<sup>3</sup> Zob. J. Kukułka, *Historia współczesna stosunków międzynarodowych*, wyd. 2, Warszawa 1997, s. 198 i nn.

<sup>4</sup> Zob. G. Corm, *Bliski Wschód w ogniu: oblicza konfliktu 1956–2003*, przekł. E. Cylwik i R. Stryjewski, Warszawa 2003.

<sup>5</sup> Zob. Z. Rurarz, *Byłem doradcą Gierka*, Chicago 1990; A. Friszke, *Polska Gierka*, Warszawa 1995; D. Stola, *Złote lata PZPR: finanse partii w dekadzie Gierka*, Warszawa 2008.

Poniżej analizowany dokument został zaprezentowany w takiej formie, w jakiej został wytworzony. Wyposażono go jedynie w aparat naukowy w postaci przypisów i adnotacji umożliwiających lepsze jego zrozumienie. Został on w okresie późniejszym zdeponowany w archiwum polskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych<sup>6</sup>. W materiale zamieszczono jedynie podstawowe cele i kierunki działań państwa polskiego odnoszące się do obszarów pozostających w gestii Departamentu V oraz w rozbiciu do poszczególnych regionów – krajów arabskich i Iranu oraz państw afrykańskich. Nie uwzględniono w poniższym przekazie celów szczegółowych, odnoszących się do poszczególnych państw pozostających w kompetencjach wspomnianej jednostki ministerialnej. Cele szczegółowe były dopełnieniem kierunków podstawowych i priorytetowych oraz stanowiły kilkanaście kolejnych stron maszynopisu, w wielu punktach powtarzających się, gdyż realizowane założenia do krajów Maghrebu, Maszreku, Sahelu i innych regionów były niekiedy wspólne. W ten sposób poszczególne treści przepisywano jako punkty do realizacji w kilku, kilkunastu, a niekiedy i kilkudziesięciu państwach oraz występujących tam placówkach dyplomatycznych.

Tak przygotowany materiał przedstawia się jak w poniższym opracowaniu<sup>7</sup>.

\*  
\* \*

Warszawa, dnia ok. 8 grudnia 1972 r.<sup>8</sup>

Departament V  
OG 023-15-73<sup>9</sup>

### PLAN PRACY NA ROK 1973 (część ogólna)

#### Cele i kierunki działania na całym obszarze objętym Kompetencjami Departamentu

Pod względem geograficznym zasięg działania Departamentu obejmuje 55 krajów rozwijających się, położonych na kontynencie afrykańskim i azjatyckim (Półwysep Arabski – Zatoka Arabsko-Perska)<sup>10</sup>.

<sup>6</sup> Ministerstwo Spraw Zagranicznych w Warszawie, Biuro Archiwum i Zarządzania Informacją, Departament V, zespół 42/76, wiązka 7, teczka 22-20-023, strony 1-10: Plan pracy Departamentu V na rok 1973 r.; Cele i kierunki działania na całym obszarze objętym Kompetencjami Departamentu.

<sup>7</sup> Tekst został podany w brzmieniu oryginalnym, stąd zastosowane wyrażenia niekiedy odbiegają od zapisów słownikowych współcześnie przyjętych.

<sup>8</sup> Data dzienna nieczytelna.

<sup>9</sup> Ręcznie wpisana sygnatura odwołująca się do Działu Ogólnego wraz z odpowiednią numeracją na 1973 r.

<sup>10</sup> Kompetencje poszczególnych departamentów w Ministerstwie nie obejmowały kontynentów, a raczej określone grupy państw. W ten sposób w jednym dziale umiejscowiono

Mamy na tym obszarze do czynienia z dwoma wielkimi konglomeratami państw o specyficznych cechach ludnościowo-obyczajowych.

- A. Kraje arabskie + Iran. Rozciągają się one długim, równoleżnikowo położonym pasem od Atlantyku aż po granicę z Afganistanem i Pakistanem<sup>11</sup>.
- B. Czarna Afryka. Sięga – od Sahary – głęboko na południową półkulę rozległym klinem kontynentalnym dzielącym Płd. Atlantyk od Oceanu Indyjskiego<sup>12</sup>.

Mimo oczywistej odrębności obydwu regionów, mają one z punktu widzenia planowania polityki zagranicznej ważne cechy wspólne:

- a. Wchodzą w skład obszarów określanych jako III Świat (obejmują ponad połowę państw tej kategorii)<sup>13</sup>.ą w swojej głównej masie położone bliżej

---

kraje Czarnej Afryki, terytoria arabskie oraz Iran. W związku z tym, że te drugie występowały na kontynencie azjatyckim i afrykańskim, wyodrębniono je w jedną całość. Jednocześnie w przedmiotowym dziale nie zostały ujęte inne kraje muzułmańskie położone na kontynencie azjatyckim, które kompetencyjnie znalazły się już w gestii innego departamentu. Podobną sytuację można zaobserwować w strukturze organizacyjnej polskiego MSZ i współcześnie. Zob. *Struktura organizacyjna MSZ*, <http://www.msz.gov.pl> (odczyt z dn. 30 grudnia 2011).

<sup>11</sup> W rzeczywistości obszar krajów arabskich rozciąga się nieco dalej, aniżeli wspomniano o tym w dokumencie. Afryka arabska związana jest przede wszystkim z północną częścią kontynentu. Zalicza się do niej region Maghrebu – Tunezja, Algieria i Maroko wraz z zależnym od niego terytorium Sahary Zachodniej oraz Maszreku – Libia, Egipt i Sudan. Do krajów Maghrebu wlicza się, ze względu na dominującą kulturę arabską, także Mauretanię wchodzącą geograficznie już w skład Afryki Zachodniej. Ponadto żywioł arabski i muzułmański obecny był na południe od Sahary i intensywnie rozwijał się w krajach zachodnioafrykańskich oraz w Czadzie i Sudanie. Na obszarze tych dwóch ostatnich państw dochodziło do poważnych konfliktów zbrojnych między muzułmańską północną kraju a chrześcijańskim i animistycznym południem. Na kontynencie azjatyckim do żywiołu arabskiego należały dwa podregiony: Bliski Wschód – Jordania, Syria, kilkuwyznaniowe Liban i Irak oraz Półwysep Arabski – Arabia Saudyjska, Bahrajn, Jemen Południowy i Jemen Północny, Katar, Oman i Zjednoczone Emiraty Arabskie. Poza obszarami tymi leżał już Iran, aczkolwiek włączono go do kompetencji tego departamentu. Ze zrozumiałych względów nie zaliczano do wyżej wymienionego obszaru państwa Izrael. Zob. Z. Dobosiewicz, T. Olszewski, *Geografia ekonomiczna świata*, Warszawa 1982.

<sup>12</sup> Ideologicznie na kontynencie afrykańskim wyróżniano trzy obszary rasowe: Afrykę arabską na północy, Afrykę białą na południu i Afrykę czarną między nimi. W skład tej ostatniej zaliczano wszystkie państwa zlokalizowane na południe od największej pustyni świata – Sahary, gdzie dominowały ludy i kultury typowo afrykańskie, czyli zdominowane przez plemiona żyjące tam od setek lat. Ze względu na system apartheidu głoszący wyższość rasy białej nad czarną nie utrzymywano stosunków dyplomatycznych z Republiką Południowej Afryki oraz przejściowo innymi krajami Afryki Południowej, gdzie ideologia RPA wywierała decydujące znaczenie, jak Zimbabwe (ówczesna Rodezja Południowa) oraz Namibia (zależna od RPA). Zob. J. Zając, R. Zięba, *Polska w stosunkach międzynarodowych 1945–1989*, Toruń 2006, s. 198 i nn.

<sup>13</sup> Wówczas za Trzeci Świat uznawano ok. 130 państw powstałych w wyniku dekolonizacji o zróżnicowanym rozwoju polityczno-wojskowym, gospodarczo-ekonomicznym czy społeczno-kulturalnym. Jako pierwszy terminu „Trzeci Świat” użył francuski demograf i socjolog Alfred Sauvy w 1952 r., nawiązując do sytuacji stanu trzeciego w okresie poprzedzającym rewolucję francuską. Z czasem sformułowanie to coraz mniej odzwierciedlało rzeczywistość międzynarodową. W szczególności sytuacja taka miała miejsce po zmianach systemowych, jakie zaszły w latach 1989–1991 w Europie Środkowo-Wschodniej. Od tego czasu termin ten zastąpiono bardziej popularnym

Europy, niż pozostałe obszary III Świata. Są połączone z nią, w tym także z naszym krajem gęstą siecią komunikacji żegludowej i powietrznej.

- b. Mają silne, ukształtowane przez wspólną historię i ekonomikę, więzy z Europą, z tendencją do ich umacniania i instytucjonalnego stabilizowania (m.in. poprzez związki z EWG<sup>14</sup>, a w przyszłości w sposób nieunikniony również z RWPG<sup>15</sup>).

W tym kontekście cele działania PRL w 1973 r. na całym, objętym niniejszym planem obszarze, można sformułować następująco:

1. Działać nadal przy użyciu konkretnych, przedstawionych w planie środków, dla umacniania polityczno-ekonomicznej pozycji Polski a przez to również pozycji wspólnoty socjalistycznej. Pomagać w ten sposób krajom obszaru w ich rozwoju, przy równoczesnym przewyciężaniu wspólnie z nimi wpływów imperializmu i neokolonializmu<sup>16</sup>.
2. Ułatwiać – bardziej niż dotąd planowano i konsekwentnie – rozwój gospodarczy Polski poprzez:
  - stymulowanie zbytu wyrobów naszego przemysłu oraz zabezpieczenie stałego dopływu surowców niezbędnych dla naszej gospodarki, a także takich półfabrykatów i wyrobów gotowych, których sprowadzanie z tych kierunków jest opłacalne lub konieczne;
  - popieranie długofalowej współpracy gospodarczej, poprzez inwestycje, organizowanie spółek i przedsiębiorstw mieszanych oraz wysyłkę specjalistów, dobranych stosownie do celów i interesów naszego państwa na danym terenie.

Wychodząc z tych generalnych celów, precyzujemy w następujący sposób zadania, kierunki działania i priorytety w każdym z dwu wymienionych na wstępie regionów:

---

podziałem świata na bogatą Północ i biedne Południe. Por. *Trzeci Świat*, w: *Leksykon współczesnych międzynarodowych stosunków politycznych*, red. C. Mojsiewicz, wyd. 5, Wrocław 2004, s. 371–372.

<sup>14</sup> Europejska Wspólnota Gospodarcza – międzynarodowa organizacja gospodarcza, najważniejsza z trzech europejskich ugrupowań integracyjnych, oprócz Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali oraz Europejskiej Wspólnoty Energii Atomowej. Założona na mocy Traktatów Rzymskich z 25 III 1957 r. rozpoczęła działalność od 1 I 1958 r.

<sup>15</sup> Rada Wzajemnej Pomocy Gospodarczej – organizacja mająca za zadanie koordynację współpracy gospodarczej państw podporządkowanych politycznie i ekonomicznie ZSRR. Powołano ją do życia w Moskwie w styczniu 1949 r., a w jej skład weszły Polska, Rumunia, Węgry i ZSRR. Później dołączyły także i inne państwa europejskie oraz pozaeuropejskie.

<sup>16</sup> Polska jako sojusznik Związku Radzieckiego od pierwszych powojennych lat była rzecznikiem dekolonizacji i wyzwolenia obszarów pozaeuropejskich od dominacji metropolii europejskich. Por. J. Prokopczuk, *Współpraca gospodarcza i polityczna Polski z krajami rozwijającymi się*, „Sprawy Międzynarodowe” 1969, nr 7–8, s. 49 i nn.; E. Gajda, *Polska polityka zagraniczna 1944–1974*, Warszawa 1974, s. 182–183; A. Abraszewski, P. Freyberg, *Działalność Polski w ONZ*, „Sprawy Międzynarodowe” 1985, nr 10, s. 27 i nn.; W. Góralski, *Polska a kraje rozwijające się (1945–1970)*, „Dzieje Najnowsze” 1986, nr 2, s. 70–71; W. T. Kowalski, *Polska w świecie 1945–1956*, Warszawa 1988, s. 36–37; Z. Dobosiewicz, *Stosunki gospodarcze Polski z krajami rozwijającymi się*, Warszawa 1990, s. 17–18.

## A.

Kraje arabskie i Iran

## I. Cele i kierunki działania w regionie.

Stałe cele i założenia polityczne pokrywają się w odniesieniu do regionu KA<sup>17</sup> z przedstawionymi wyżej. Ponadto nasze potrzeby zarówno importowe jak eksportowe zakładają w 1973 r. znaczną aktywizację handlu i stosunków gospodarczych z ogółem KA, a także przygotowanie tego terenu pod względem politycznym i propagandowym do rosnących powiązań z nami w latach następnych.

Całe południowe i południowo-wschodnie wybrzeże Morza Śródziemnego – strategicznej, gospodarczej i komunikacyjnej strefy bezpośredniego styku z naszym kontynentem – zajmują kraje arabskie. Są one od pewnego czasu przedmiotem wzmoczonej penetracji politycznej, gospodarczej i propagandowej USA i Zachodniej Europy, zwłaszcza EWG. Skutki oddziaływania Zach. Europy ujawniają się również w nastawieniu krajów arabskich do EKBiW<sup>18</sup>.

W konsekwencji takiego rozwoju sytuacji oraz rozmyślnego przewleknięcia przez Izrael i Stany Zjednoczone impasu w kryzysie bliskowschodnim, nasze główne cele w KA w 1973 r. są następujące:

- Działanie w płaszczyźnie politycznej na rzecz podtrzymania i wzmocnienia antyimperialistycznych sił i krajów w regionie.
- Kierunki naszego szczególnego zainteresowania politycznego, to nadal ARE<sup>19</sup>, jako centralny człon świata arabskiego, oraz Algieria, Syria i Irak, jako aktywizujące się ostatnio ośrodki na zachodzie i wschodzie tego rozległego zespołu państw. We wszystkich wymienionych krajach należy dążyć do osiągnięcia również konkretnych celów gospodarczych (zgodnie ze sformułowanymi wyżej ogólnymi celami w tej dziedzinie).
- Ponadto zabezpieczenia politycznego wymagają w 1973 r. nasze bieżące i perspektywiczne interesy przede wszystkim gospodarczego charakteru w Iranie, Maroku i Tunezji.

---

<sup>17</sup> Kraje arabskie.

<sup>18</sup> Właśc. KBWE – Konferencja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie. 22 XI 1972 r. z inicjatywy Finlandii rozpoczęły się w Helsinkach wielostronne rozmowy przygotowawcze, które w konsekwencji doprowadziły do opracowania projektu zaleceń końcowych konferencji. Przebiegała ona następnie w trzech fazach: w Helsinkach na szczepku ministrów spraw zagranicznych; w Genewie, gdzie pracowały komisje robocze; ponownie w Helsinkach, gdzie uczestniczyło 35 przedstawicieli państw europejskich oraz USA i Kanady. Zob. P. Świtalski, *OBWE [Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie] w systemie bezpieczeństwa europejskiego: szanse i ograniczenia*, Warszawa 1997; P. Grudziński, *KBWE/OBWE wobec problemów pokoju i bezpieczeństwa regionalnego*, Warszawa 2002; *OBWE w procesie umacniania bezpieczeństwa europejskiego*, red. H. Binkowski, Warszawa 2003; R. Matysiuk, R. Rosa, *Bezpieczeństwo i prawa człowieka w systemie KBWE/OBWE*, Siedlce 2008.

<sup>19</sup> Chodzi o Egipt, oficjalna nazwa państwa to Arabska Republika Egiptu.

- Przeanalizowane na nowo muszą być nasze przyszłe zainteresowania gospodarcze także w innych KA.

W sumie 50% obrotów PRL z III Światem skupia się w krajach arabskich i tutaj zaopatrzyć się będziemy w takie podstawowe surowce jak bawełna, fosforyty, a po 1975 r. – ropa. Wymaga to podjęcia już w 1973 r. poważnego wysiłku w eksporcie, dla uzyskania środków na sfinansowanie zakupów w tak dużej skali. Promowany będzie zwłaszcza eksport maszyn i urządzeń, dla którego istnieją w większości KA sprzyjające warunki. (Opracowanie szczegółowego programu rozwoju handlu i stosunków gospodarczych z zagranicą jest zadaniem specjalnej komisji międzyresortowej. Wyniki jej prac posłużą w I kwartale 1973 r. do uściślenia i ewent. skorygowania naszych planów w odniesieniu do KA)<sup>20</sup>.

## II. Środki działania w regionie.

### 1. Wizyty.

W Polsce

- doprowadzenie do realizacji rewizyty Prezydenta Iraku Al Bakra<sup>21</sup> (zaproszenie aktualne od r. 1968) względnie wiceprezydenta S. Hussejna<sup>22</sup> – termin do ustalenia.

<sup>20</sup> Na przełomie lat 60. i 70. XX w., kiedy sekretarzem generalnym PZPR został Edward Gierek, poważnie rozważano możliwości dywersyfikacji dostaw surowców strategicznych do Polski, aby w ten sposób kraj nie był całkowicie zależny od ZSRR. Sytuacji tej sprzyjać miała budowa gazoportu na Wybrzeżu, który mógł zostać wykorzystany do transportu surowców strategicznych z krajów arabskich, głównie z basenu Morza Śródziemnego. Wskutek tego rozwijano korzystnie zapowiadającą się współpracę z krajami Afryki Północnej, a później także z niektórymi krajami Zatoki Perskiej. Por. J. Piotrowski, *Stosunki Polski z krajami arabskimi*, Warszawa 1989, s. 9–10; J. Knopek, *Migracje Polaków do Afryki Północnej w XX wieku*, Bydgoszcz 2001, s. 221–222.

<sup>21</sup> Ahmed Hassan al-Bakr (właśc. Ahmad Hasan al-Bakr) (1914–1982) – polityk iracki. W młodości należał do czołowych działaczy w irackim oddziale partii Baas, w której głosił potrzebę połączenia arabskiego socjalizmu z arabskim nacjonalizmem. Jego znaczenie wzrosło po rewolucji z 1958 r., która obaliła monarchię. Przejściowo popadł w niełaskę głównego orędownika puczu, ale kiedy w lipcu 1968 r. członkowie partii Baas dokonali przewrotu politycznego, stanął na czele państwa. W lipcu 1979 r. ustąpił z najwyższych stanowisk państwowych na rzecz swojego krewnego Saddama Husajna, którego także oskarżano o przyczynienie się do przedwczesnej jego śmierci. Zob. M. M. Dziekan, *Historia Iraku*, wyd. 2, Warszawa 2007.

<sup>22</sup> Saddam Husajn (1937–2006) – polityk iracki i generał. Od 1957 r. był związany z socjalistyczną partią Baas. Po nieudanym zamachu na życie gen. Abd al-Karima Kasima w 1959 r. w obliczu skazania na karę śmierci uciekł do Egiptu. Następnie był jednym z przywódców rewolucji 1968 r., w wyniku której partia Baas przejęła władzę w Iraku. Sytuacja ta umożliwiła mu szybki awans w strukturach władzy. Początkowo występował jako wiceprzewodniczący Rady Dowództwa Rewolucji i zastępca sekretarza generalnego partii Baas w oddziale irackim. W 1979 r. przejął samodzielną władzę i występował odtąd jako prezydent kraju i przewodniczący Rady Dowództwa Rewolucji oraz sekretarz generalny partii Baas. Był rzecznikiem typowych rządów autorytarnych, które spowodowały wojnę z Iranem, aneksję Kuwejtu i I wojnę nad Zatoką Perską, a pośrednio i II wojnę nad Zatoką Perską, która przyczyniła się do obalenia jego dyktatury, uwięzienia, osądzenia i ostatecznie śmierci przez powieszenie. Zob. P. Lampsos, L. K. Swanberg, *Moje życie z Saddamem*, Warszawa 2011.

- wizyta premiera Iranu A. Howejdy<sup>23</sup> w III kwartale 1973 r.
- wizyta Ministra Spraw Zagranicznych Iranu A. Khalatbari<sup>24</sup> w II kwartale 1973 r.
- wizyta Ministra SZ Kuwejtu A. Jabera<sup>25</sup> – data wizyty do ustalenia.
- Rewizyta Szefa Sztabu Armii Irackiej (termin do ustalenia).
- Wizyta libańskiej delegacji parlamentarnej (sprawa w toku omawiania z Prezydium Sejmu).

Uwaga: w planie nie umieszczono rewizyt państwowych z Algierii. Aktualna ewentualnie rewizyta prezydenta Bumediena<sup>26</sup>. Ambasador Karaś<sup>27</sup> otrzymał polecenie opracowania planu intensyfikacji stosunków z Algierią i przedłożenia do Kierownictwa MSZ do czerwca 1973 r.

### Zagranicą

- rewizyta Przewodniczącego Rady Państwa w Syrii 17 II 1973 r.
- wizyta Prezesa Rady Ministrów w ARE (data do ustalenia).
- rewizyta delegacji sejmowej PRL w Kuwejcie (sprawa w toku omawiania z Prezydium Sejmu).
- wizyta Wiceministra J. Czapli<sup>28</sup> w Bagdadzie, Algierze, Rabacie.

<sup>23</sup> Amir Abbas Howejda (1920–1979) – polityk irański, działacz Partii Odnowy Iranu. Od 27 stycznia 1965 r. do 7 sierpnia 1977 r. pełnił funkcję premiera Iranu. Po obaleniu szacha Mohammada Rezy Pahlawiego i zwycięstwie irańskiej rewolucji islamskiej Howejda został aresztowany i 7 kwietnia 1979 r. skazany na śmierć. W tym samym dniu został rozstrzelany w więzieniu w Teheranie. Zob. J. J. Wiatr, *Drogi do wolności: polityczne mechanizmy rozwoju krajów postkolonialnych*, Warszawa 1982, s. 243.

<sup>24</sup> Zob. A. Khalatbari, *Erkrankungen und Abgaenge bei Milchkuhen und Kaelbern im Iran*, bmw. 1975.

<sup>25</sup> Al-Jaber należał do dynastii al-Sabah, która panowała wówczas w Kuwejcie. Zob. R. Bania, *Kuwejt w polityce Wielkiej Brytanii w latach 1958–1968*, Łódź 2009.

<sup>26</sup> Huari Bumedien (1927–1978) – polityk algierski i pułkownik. W okresie walk Algierczyków o niepodległość był jednym z dowódców Armii Wyzwolenia Narodowego oraz szefem sztabu generalnego. W latach 60. XX w. występował jako wicepremier. Po wojskowym zamachu stanu stanął na czele państwa jako przewodniczący Rady Rewolucyjnej oraz prezydent. Zob. *Kronika*, „Sprawy Międzynarodowe” 1979, z. 2, s. 172, 192.

<sup>27</sup> Antoni Karaś w randze ambasadora rozpoczął 8 XII 1972 r. urzędowanie w Algierze. Stąd też w momencie pisania niniejszego dokumentu był już po nominacji i udawał się do Afryki Północnej celem objęcia urzędu. Zob. *Stosunki dyplomatyczne Polski. Informator*, t. 4: *Afryka i Bliski Wschód 1918–2009*, red. K. Szczepanik, A. Herman-Łukasik i B. Janicka, Warszawa 2010, s. 13.

<sup>28</sup> Jan Czapla (1925–2008) – polski wojskowy, generał dywizji Wojska Polskiego, I zastępca szefa i szef Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego, dyplomata, działacz partyjny i państwowy okresu PRL, członek Komitetu Centralnego PZPR, członek Rady Naczelnej i Zarządu Głównego ZBoWiD, wiceminister spraw zagranicznych w latach 1972–1975, dalej poseł na Sejm PRL VI kadencji, ambasador PRL w Indiach, Sri Lance i Nepalu oraz wiceminister oświaty i wychowania. Zob. G. Sanford, *Military rule in Poland: The rebuilding of communist power 1981–1983*, New York 1986, s. 65, 81–82, 86; H. P. Kosk, *Generalicja polska*, Pruszków 1999, t. 1, s. 100; J. Królikowski, *Generałowie i admirałowie Wojska Polskiego 1943–1990*, Toruń 2010, s. 264–266.

## 2. Rokowania i umowy o charakterze gospodarczym.

Dopilnowanie przeprowadzenia rokowań handlowych z krajami:

ARE<sup>29</sup> – a/ Posiedzenie Komitetu ds. Współpracy Przemysłowej – IV/V 1973 r.; b/ Rozmowy w sprawie podpisania protokołu handlowego na 1974 r. (do umowy wieloletniej) – XI/XII 1973 r.

Tunezja – Rokowania o umowę handlową 1973–1975 i protokół roczny – II/III 1973 r.

Algieria – Rokowania o umowę kredytową – II/III 1973 r.

Sudan – Rokowania o protokół handlowy na 1974 r. (do umowy wieloletniej) – IX/X 1973 r.

Syria – Posiedzenie Komisji Mieszanej – I 1973 r.

Irak – Posiedzenie Komisji Mieszanej – III kwartał 1973 r.

Iran – Posiedzenie Komitetu Ministerialnego – IV kwartał 1973 r.

## 3. Rokowania i umowy o charakterze kulturalnym i naukowym.

- Dopilnowanie podpisania umów z Ludowo-Demokratyczną Republiką Jemenu Południowego<sup>30</sup>, Syrią, Libią.
- Wynegocjowanie planów realizacji umów.
- Doprowadzenie do ratyfikacji umowy o współpracy kulturalnej i naukowej z Marokiem.

## 4. Działalność kulturalna i informacyjno-propagandowa.

Współdziałanie z DPI w uruchomieniu w 1973 r. Ośrodka Informacji w Kairze z zadaniami obejmującymi prócz ARE również inne kraje arabskie (m.in. przygotowanie i wysyłka materiałów dostosowanych do specyfiki regionu).

Działanie propagandowe w dziedzinie kulturalno-naukowej będzie się w 1973 r. koncentrowało w wybranych krajach arabskich wokół uroczystości kopernikowskich, 200-lecia Komisji Edukacji Narodowej i Roku Nauki Polskiej. Wykorzystane zostaną stare związki świata arabskiego z nauką polską oraz fakt kształcenia znacznej liczby studentów z KA na naszych uczelniach<sup>31</sup>.

W wyborze środków propagandowych nacisk będzie położony na:

- zwiększenie nakładów wydawnictw informacyjnych w języku arabskim (program arabizacji kultury realizowany w większości KA, pociąga za sobą konieczność szerszego stosowania materiałów z tekstem arabskim, zwłaszcza adresowanych do młodzieży);
- wysyłkę filmów zwykłych i telewizyjnych;

<sup>29</sup> Egipt.

<sup>30</sup> Potocznie nazywany Jemenem Południowym.

<sup>31</sup> Jednym z instrumentów polskiej polityki wobec krajów rozwijających się było fundowanie i przyjmowanie studentów z tych krajów na polskie uniwersytety oraz uczelnie techniczne, artystyczne czy sportowe. W myśl poprawnie rozwijających się stosunków dwustronnych zainteresowane państwa następnie same zaczęły zachęcać i wysyłać swych kandydatów do Polski celem podjęcia nauki akademickiej. Zob. *Obcokrajowcy z krajów rozwijających się wykształceni w PRL*, „Współpraca Naukowa i Techniczna z Zagranicą”, kolejne lata i numery pisma obrazujące stan liczebny, kraj pochodzenia oraz ukończoną uczelnię.

- usprawnienie współdziałania MSZ i placówek z krajowymi dysponentami środków finansowych na propagandę handlową (Agpol);
- popieranie wymiany dziennikarzy (widzimy zwłaszcza konieczność bardziej rzeczowego i pogłębionego informowania opinii w kraju o problematyce regionu).

#### 5. Konsultacje.

Wymiana informacji i ocen dot. sytuacji na Bliskim Wschodzie i w Czarnej Afryce:

- z odpowiednim departamentem MSZ CSRS<sup>32</sup> w I kwartale 1973 r. w Warszawie,
- z odpowiednim departamentem MID<sup>33</sup> w II połowie 1973 r. w Moskwie.

#### 6. Analizy.

- Kompleksowa ocena działalności Ambasady w Kairze (kwiecień 1973) i w Bagdadzie (październik 1973).
- Ocena planu pracy Komitetu Solidarności z krajami Azji i Afryki i analiza działalności (styczeń 1973)<sup>34</sup>.
- Narada Departamentu V MSZ i Departamentu Traktatów IV MHZ w ramach stałego koordynowania działalności (listopad 1973).

### III. Przedsięwzięcia organizacyjne.

1. Nawiązanie stosunków dyplomatycznych z Katar, Bahrajnem i Federacją Emiratów Arabskich (I połowa 1973 r.)<sup>35</sup>. Kontynuowanie dalszych prób nawiązania stosunków dyplomatycznych z Arabią Saudyjską.
2. Reaktywowanie Ambasady w Tunisie i akredytowanie ambasadora (I połowa 1973). Utworzenie placówki politycznej w Libii z ambasadorem w wypadku, jeśli nie dojdzie do skutku unia z ARE (III kw. 1973).
3. Zabezpieczenia kadrowe w związku z koniecznością wzmocnienia placówek: Amman – Ambasada w gestii MHZ – przydzielenie pracownika MSZ w stopniu radcy lub I Sekretarza.

Chartum – jak wyżej.

Bagdad – Obsadzenie dodatkowo etatem I Sekretarza wobec planowanego rozszerzenia kompetencji Ambasady na Bahrajn, Katar i Federację Emiratów<sup>36</sup> (z równoczesną kompetencją na Kuwejt).

<sup>32</sup> Ministerstwo Spraw Zagranicznych Czechosłowacji.

<sup>33</sup> *Ministerstwo Inostrannykh Del* – radzieckie Ministerstwo Spraw Zagranicznych.

<sup>34</sup> Komitet Solidarności z krajami Azji i Afryki powstał z inicjatywy radzieckich władz politycznych i partyjnych jako formacja stowarzyszeniowa wspierająca inicjatywy państwowe podejmowane względem krajów rozwijających się. Pierwszym jego sekretarzem wybrano w 1967 r. Aleksandra Dzasochowa, późniejszego polityka północnoosetyńskiego. Inicjatywa ta szybko znalazła uznanie wśród europejskich krajów satelickich Związku Radzieckiego, w tym i w Polsce.

<sup>35</sup> Państwa te rozpoczęły swój suwerenny i w pełni niepodległy byt na przełomie lat 60. i 70. XX w.

<sup>36</sup> Właśc. Zjednoczone Emiraty Arabskie.

Damaszek – Wzmocnienie Ambasady pracownikiem dyplomatycznym do spraw informacyjnych i kulturalnych.

Licząc się z materialnym limitowaniem naszych zamierzeń w krajach arabskich (kadry, środki, finansowe) Departament V uważa jednak za niezbędne zmniejszenie w tej dziedzinie dysproporcji w stosunku do aktywności innych KS<sup>37</sup>. Konieczne jest więc w 1973 r. wyciągnięcie należytych organizacyjnych i merytorycznych wniosków z faktu, że ofensywa krajów kapitalistycznych zagraża naszym żywotnym interesom na tym terenie.

## B.

### CZARNA AFRYKA

#### I. Cele (poza ogólnymi dla Bl. Wschodu i Czarnej Afryki).

- Śledzenie ewolucji sytuacji w krajach Czarnej Afryki pod kątem: zabezpieczenia naszych perspektywicznych interesów w tym regionie oraz interesów całego obozu socjalistycznego, biorąc pod uwagę że kraje Czarnej Afryki wkraczają w nowy etap swego rozwoju, charakteryzujący się rewizją stosunków z byłymi metropoliami, poszukiwaniem nowych partnerów do współpracy oraz własnych dróg rozwoju, w oparciu m.in. o doświadczenia krajów socjalistycznych<sup>38</sup>.
- Rozszerzanie istniejących oraz poszukiwanie dalszych korzystnych dla Polski możliwości współpracy gospodarczej i naukowo-technicznej oraz wymiany handlowej z wybranymi krajami. MHZ<sup>39</sup> w swych zamierzeniach skupia główną uwagę na Nigerii i Kenii<sup>40</sup>, gdzie poza wymianą handlową przewiduje się rozwój spółek produkcyjno-handlowych oraz na 12 innych krajach, a mianowicie: Ghana, Gwinea, Etiopia, Kamerun, Liberia, Senegal, Sierra Leone, Tanzania, Wybrzeże Kości Słoniowej, Uganda, Zambia i Zair<sup>41</sup>.
- Popieranie w płaszczyźnie politycznej i w miarę możliwości materialnej, walki krajów i narodów afrykańskich o uniezależnienie się od imperializmu, kolonializmu i neokolonializmu oraz ich dążeń do realizacji postępowych przemian wewnętrznych<sup>42</sup>.

<sup>37</sup> Kraje socjalistyczne.

<sup>38</sup> Dekolonizacja Afryki to proces likwidacji systemu kolonialnego po II wojnie światowej obejmujący terytoria niesamodzielne i zależne od mocarstw europejskich. Główne jego nasilenie przypadło na przełom lat 50. i 60. XX w., kiedy to powstało najczęściej niezależnych krajów w Czarnej Afryce. Na początku lat 70. XX w. swe dominia kolonialne utrzymywały w Afryce jedynie Portugalia i Hiszpania. Niewielkimi terytoriami dysponowali jeszcze Brytyjczycy i Francuzi, którzy podjęli jednak stosowane kroki w celu zachowania swych bezpośrednich wpływów. Zob. J. Prokopczuk, *Trzeci świat w poszukiwaniu dróg rozwoju*, Warszawa 1973.

<sup>39</sup> Ministerstwo Handlu Zagranicznego.

<sup>40</sup> Były to wówczas państwa o priorytetowym znaczeniu dla polskiej polityki zagranicznej.

<sup>41</sup> Zair – obecnie Demokratyczna Republika Konga.

<sup>42</sup> W szczególności zabiegano o uznanie Angoli i Mozambiku, które były wówczas zależne od Portugalii, ale na ich terenie rozwijały się silne ugrupowania narodowo-wyzwoleńcze

- Aktywne prezentowanie w krajach regionu polityki i osiągnięć Polski, jako kraju socjalistycznego.

Ponadto zarysowuje się konieczność uważniejszego niż dotychczas obserwowania poczynąń polityki chińskiej (bardziej w poprzednim okresie aktywnej w Czarnej Afryce niż w krajach arabskich).

Formy przeciwdziałania, wspólne z innymi KS, antyradzieckim i antysocjalistycznym elementom tej polityki będą przekonsultowane po zebraniu materiałów napływających obecnie z placówek w Czarnej Afryce i KA<sup>43</sup>.

## II. Środki działania w regionie.

### 1. Wizyty.

W Polsce: Ministra Spraw Zagranicznych w Polsce, O. Arikpo<sup>44</sup>, VI 1973 r.; Ministra Handlu Nigerii, W. Briggsa na MTP<sup>45</sup>, czerwiec.

Zagranicą: Wiceministra J. Czapl<sup>46</sup> w kilku krajach Czarnej Afryki. I kwartał.

### 2. Rokowania i umowy o charakterze gospodarczym.

- Przedłużenie umowy handlowej z Nigerią.
- Rokowania moratoryjne z Ghaną. Kwiecień–maj.
- Zawarcie porozumienia żeglugowego z Ghaną. Do końca roku.
- Zawarcie umowy o współpracy w dziedzinie rybołówstwa morskiego z Senegalem. Do końca roku.
- Zawarcie umowy o współpracy gospodarczej i naukowo-technicznej z Nigrem.

### 3. Rokowania i umowy o charakterze kulturalnym i naukowym.

- Rokowania i podpisanie umowy o współpracy kulturalnej i naukowej z Ghaną. Do końca roku.

---

wspierane przez kraje socjalistyczne. Zob. A. Hastings, *Świat się dowiedział*, Warszawa 1975; T. Iwiński, *Organizacje narodowowyzwoleńcze w Angoli*, Warszawa 1979; M. Ikonowicz, *Angola Express*, Warszawa 2009.

<sup>43</sup> Interesy międzynarodowe Związku Radzieckiego i Chińskiej Republiki Ludowej od przełomu lat 60. i 70. XX w. nie były jednomyślne. Po wydarzeniach na Węgrzech w 1956 r. i pacyfikacji praskiej wiosny w 1968 r. oraz na skutek niepowodzenia reform chińskich powiązanych z Wielką Proletariacką Rewolucją Kulturalną doszło do poważnej konfrontacji wewnątrz państw socjalistycznych. Spór radziecko-chiński objął poza płaszczyzną ideologiczną także inne – polityczną, gospodarczą i militarną. Efektem tego była nie tylko podjęta rywalizacja o wpływy na Czarnym Lądzie, ale także kilkudniowe starcia zbrojne nad Amurem podjęte przez obie armie. Na skutek tych wydarzeń obóz socjalistyczny podzielił się na zwolenników i propagatorów wizji radzieckiej i chińskiej. Zob. J. Kukułka, *Historia współczesna stosunków międzynarodowych...*, s. 156–157.

<sup>44</sup> Okoi Arikpo – polityk nigeryjski i nauczyciel akademicki. Z wykształcenia antropolog. W latach 60. i 70. XX w. wypełniał obowiązki federalnego komisarza do spraw zagranicznych Nigerii. Później zajął się pracą naukową, pracując jako nauczyciel akademicki na *University College* w Lagos. Zob. D. Awoyokun, *Part Two of the Biafran story*, <http://pmnewsnigeria.com/2013/02/19/biafra-the-untold-story-of-nigerias-civil-war/> (odczyt z dn. 30 grudnia 2011).

<sup>45</sup> Międzynarodowe Targi Poznańskie.

<sup>46</sup> Zob. przypis 27.

- Rokowania i podpisanie umowy kulturalnej z Nigerią i Zairem.
  - Podpisanie protokołu o wymianie naukowo-kulturalnej z Etiopią.
4. Działalność kulturalna i informacyjno-propagandowa.
- Intensyfikacja działalności inspiracyjnej, przy pomocy otrzymanych z kraju artykułów, zdjęć, taśm z nagraniami i filmów, w stosunku do prasy, radia i TV krajów Czarnej Afryki, w celu szerszej prezentacji naszych osiągnięć, jako kraju socjalistycznego.
  - Akredytowanie w Czarnej Afryce, stałego korespondenta prasy polskiej, z siedzibą w Lagos<sup>47</sup>. I kwartał.
  - Wysłanie w podróż dziennikarską po Afryce Wschodniej, zwłaszcza do Ugandy i Madagaskaru, jednego dziennikarza. I kwartał.
  - Dni filmu polskiego w Gwinei, Nigerii, Zairze, Kongo, Kenii i Etiopii.
  - Przeglądy polskich filmów telewizyjnych w TV Nigerii, Zairu i Kongo.
  - Wystawa plakatu bądź fotografiki w Etiopii, Tanzanii, Kenii, Zairze.
  - Występy kameralnego zespołu muzycznego w kilku krajach Czarnej Afryki.
  - Wysłanie delegacji naukowców (2–3 osoby) do Etiopii, Kenii i Tanzanii w ramach obchodu Roku Kopernikowskiego<sup>48</sup>.
  - Wykorzystanie propagandowe na Zair i sąsiednie kraje udziału w Międzynarodowych Targach w Kinszasie. Czerwiec–lipiec.
  - Pobyt w porcie Konakry polskiego statku badawczego „Profesor Siedlecki”. Przyjęcie na pokład Gwinejczyków na okres badań<sup>49</sup>.
5. Konsultacje (patrz w części A Planu).
6. Analizy.

Kompleksowa ocena w Departamencie V naszych stosunków z Nigerią, w tym ocena pracy placówki, dokonana przy udziale przedstawicieli MHZ, Ministerstwa Żeglugi, „PolSERVICE” oraz DWKN, DPI, Departamentu Konsularnego i Departamentu Kadr. Wrzesień.

Okresowa narada Departamentu V MSZ i Dep. Traktatów IV MHZ (listopad).

### III. Przedsięwzięcia organizacyjne.

1. Nawiązanie stosunków dyplomatycznych:
- Wybrzeże Kości Słoniowej – I kwartał.

<sup>47</sup> Nigeria była wówczas priorytetowym krajem dla polskiej polityki zagranicznej w regionie zachodnioafrykańskim. Zob. *Polacy w Nigerii*, red. J. Machowski, Z. Łazowski, W. Kozak, t. 1, Warszawa 1997.

<sup>48</sup> Rok Kopernikański – czyli rok 1973, ogłoszony przez władze PRL w okresie rządów Edwarda Gierka, dla uczczenia 500. rocznicy urodzin Mikołaja Kopernika (19 lutego 1473 r. w Toruniu).

<sup>49</sup> Wraz z politycznymi implikacjami polsko-zachodnioafrykańskimi rozwijały się kontakty społeczne, kulturalne i naukowe. Zob. *Poland's Relations with West Africa*, ed. Z. Łazowski, Warsaw 2004; *Państwa Afryki Zachodniej: fakty – problemy stabilizacji i rozwoju – polskie kontakty*, red. Z. Łazowski, t. 1, Warszawa 2006; t. 2, Warszawa 2008.

- Gabon, Mauritius – II kwartał.
  - Gwinea Bissau – uznanie po ogłoszeniu niepodległości.
  - Pozostałe kraje Czarnej Afryki w miarę możliwości do końca roku.
2. Otwarcie nowych placówek i akredytacje ambasadorów:
- Wybrzeże Kości Słoniowej – I kwartał.
  - Ludowa Republika Kongo<sup>50</sup>: agencja konsularna w Pointe Noire – I kwartał, ambasada – III kwartał.
  - Liberia – przemianowanie na ambasadę istniejącego Biura Delegata Ministra Handlu Zagranicznego.
  - Kamerun – przemianowanie na ambasadę istniejącego Biura Delegata Ministra Handlu Zagranicznego.
  - Akredytacja stałego ambasadora w Senegalu. II kwartał.
3. Kadrowe zabezpieczenie realizacji zadań.
- Mianowanie stałego ambasadora oraz wysłanie pracownika merytorycznego i prac. łączności do Senegalu. II kwartał.
  - Wysłanie chargé d`affaires a.i.<sup>51</sup> oraz pracownika łączności do Wybrzeża Kości Słoniowej. I kwartał.
  - Wysłanie chargé d`affaires a.i. w stopniu I sekretarza oraz pracownika łączności do Ludowej Republiki Kongo. III kwartał.
  - Przywrócenie Ambasadzie PRL w Lagos<sup>52</sup> trzeciego etatu merytorycznego (II sekretarza) i wysłanie pracownika. II kwartał.
  - Przywrócenie etatu szyfranta Ambasadzie PRL w Kinszasie i wysłanie pracownika. I kwartał.
  - Przywrócenie etatu szyfranta Ambasadzie PRL w Konakry i wysłanie pracownika.
  - Nadanie stopni dyplomatycznych delegatom Ministra Handlu Zagranicznego w Kamerunie i Liberii oraz mianowanie ich chargé d`affaires a.i. I kwartał.

\*

\* \* \*

Z powyższego przekazu jednoznacznie wynika, że Polska zamierzała aktywnie uczestniczyć w życiu polityczno-wojskowym, gospodarczo-ekonomicznym czy społeczno-kulturalnym większości krajów arabskich i muzułmańskich oraz wybranych państw afrykańskich. Wszystkie one zaliczane wówczas były do szeroko pojętej grupy państw rozwijających się, rynków wschodzących czy krajów Trzeciego Świata.

<sup>50</sup> Obecnie Republika Kongo ze stolicą w Brazzaville.

<sup>51</sup> Chargé d`affaires ad interim.

<sup>52</sup> Lagos to pierwotna stolica Nigerii. W następstwie rozwoju życia społecznego i politycznego okręg stołeczny przeniesiono do Abudży położonej bardziej centralnie względem wszystkich stanów federacyjnej republiki.

Aktywność polską w tych regionach można określić na trzech powyżej wspomnianych płaszczyznach. Przede wszystkim zamierzano wspierać ruchy ideologiczne i narodowo-wyzwoleńcze, następnie antykolonialne i antyryasistowskie na wspomnianym obszarze. W ten sposób liczone na pozyskanie części środowisk arabskich i afrykańskich, które zainteresowane były krajami Bloku Wschodniego oraz nie chciały zostać zdominowane przez dotychczasowe metropolie kolonialne, wywodzące się z Europy Zachodniej. Jednocześnie zamierzano podjąć akcję powstrzymywania wpływów Chińskiej Republiki Ludowej na kontynencie afrykańskim. W tym celu zamierzano skoordynować wspólną akcję wśród najbardziej kreatywnych państw socjalistycznych, aby przyniosła ona jak największe efekty. Z jednej strony starano się propagować potrzeby Bloku Wschodniego bezpośrednio na gruncie krajów arabskich i muzułmańskich oraz afrykańskich, a z drugiej wspierać tendencje odśrodkowe na forum międzynarodowym, głównie za pośrednictwem ONZ.

Najważniejszym elementem w obopólnych kontaktach Polski z charakteryzowanym obszarem były relacje ekonomiczne i współpraca gospodarcza. Rynki wyłaniające się po II wojnie światowej w procesie dekolonizacji czy tworzenia niezależnych struktur państwowych były wówczas intratnym podmiotem i przedmiotem oddziaływań międzynarodowych dla co najmniej kilku regionów świata i kilkudziesięciu państw. Posiadały odpowiedni potencjał demograficzny, niski poziom scholaryzacji, nie dysponowały wykształconym przemysłem, silną gospodarką rolną i poważnymi udziałami w międzynarodowych systemach gospodarczych. Nadto były posiadaczami „czarnego złota”, czyli surowców mineralnych, niezbędnych do prawidłowego rozwoju nowoczesnych gospodarek i myśli technologicznych. Pozyskiwanie ropy naftowej i gazu ziemnego na początku lat 70. XX w. stało się jednym z priorytetowych celów państw rozwiniętych. Do tej grupy zaliczano też, mimo piętrzących się problemów wewnętrznych, grupę krajów socjalistycznych. Stały dostęp do rynków roponośnych, które pozyskiwać można byłoby za pośrednictwem własnych dostaw i myśli naukowo-technicznej, był wówczas zadaniem ważnym i bardzo korzystnym jednocześnie.

Uzupełnieniem powyższych paradygmatów stały się kwestie społeczne i kulturalne, których zadaniem było wspieranie celów priorytetowych. W związku z tym na polskie uczelnie zapraszano studentów z krajów rozwijających się, na arabskich i afrykańskich uniwersytetach pracowali polscy nauczyciele akademicy, w życiu społecznym i gospodarczym uczestniczyły kadry naukowo-techniczne, a w przekazie medialnym i kulturalnym dominowały treści artystyczne, sportowe czy naukowe powiązane z państwem polskim. Uzupełnieniem tych wartości stało się tworzenie stowarzyszeń i związków polsko-arabskich i polsko-afrykańskich oraz klubów polskich na gruncie arabskim czy afrykańskim. Skutkiem tych kontaktów były także małżeństwa mieszane

podejmujące aktywizację społeczną czy zawodową zarówno na gruncie polskim, jak też arabskim czy afrykańskim<sup>53</sup>.

W kontekście opublikowanego powyżej materiału należałoby odpowiedzieć jeszcze na jedno pytanie. Czy polskie podmioty polityczne wypełniły założenia stawiane im na 1973 r.? Odpowiedź musi zostać udzielona dwutorowo. Na pewno wypełniono większość postulatów natury politycznej, społecznej i kulturalnej. Trudno jest znaleźć jednoznaczną odpowiedź przy analizie kwestii wojskowych czy militarystycznych, gdyż miały one charakter tajny i nie podlegały oficjalnej poczcie dyplomatycznej MSZ. W odniesieniu do kwestii gospodarczych udało się wypełnić zamierzenia tylko częściowo. Na początku lat 70. XX w. zamierzano podjąć ofensywę branżową odnoszącą się do możliwości pozyskiwania z rynków arabskich i muzułmańskich, a także afrykańskich, surowców strategicznych – ropy naftowej i gazu ziemnego. Była wówczas wręcz wyborna sytuacja do uzyskania przez państwo polskie dywersyfikacji dostaw tych surowców. Czyniono w tym zakresie poważne założenia, nie szczędząc wysiłku i nakładów na ten właśnie cel. W tym względzie rynek ten nie został dostatecznie wykorzystany przez polskie czynniki dyplomatyczne oraz resorty gospodarcze. Na przeszkodzie stanęły przede wszystkim wydarzenia na bliskowschodnim teatrze zmagających międzynarodowych powiązane z konfliktami izraelsko-arabskimi. 6 X 1973 r. rozpoczęła się wojna nazywana w historiografii Jom Kippur, która była bezpośrednią przyczyną kryzysu naftowego, jaki objawił się na rynkach gospodarczych i finansowych po 17 października tego roku. To ona właśnie zmieniła postrzeganie regionu Morza Śródziemnego jako potencjalnego dostawcy surowców strategicznych dla państwa polskiego.

Wraz z zainicjowanym konfliktem zbrojnym w październiku 1973 r. rozpoczęto ewakuację polskiego personelu dyplomatycznego i kadr naukowo-technicznych z Egiptu i Syrii, a służby w innych państwach regionu postawiono w stan gotowości. Dynamiczny wzrost cen ropy naftowej z kilku do kilkudziesięciu dolarów amerykańskich za baryłkę w ciągu kilku, kilkunastu tygodni na rynkach światowych przyniósł poważny kryzys gospodarczy, obejmujący całe regiony nieposiadające własnych zasobów energetycznych. Sytuacja ta unaczniła polskim decydom, jak kruche są podstawy relacji gospodarczych Polski z krajami rozwijającymi się oraz jak ważnym partnerem pozostawał Związek Radziecki, główny gracz polityczny w regionie wschodnioeuropejskim. Nie bez wpływu na późniejsze relacje polsko-arabskie i polsko-afrykańskie było też polepszenie kontaktów osobistych między Edwardem Gierkiem i Leonidem

---

<sup>53</sup> Inicjatywy takie podejmowano w krajach należących do państw priorytetowych w polskiej polityce zagranicznej odnoszących się do analizowanego obszaru, co skutkowało najczęściej licznym uczestnictwem polskich specjalistów i kadr naukowo-technicznych, przybyciem z tych państw kandydatów na studia w Polsce, powstaniem rodzin mieszanych polsko-arabskich i polsko-afrykańskich oraz grup inicjatywnych wywodzących się z absolwentów polskich uczelni. W ostatnim czasie region zachodnioafrykański, pod kątem prowadzonej w ten sposób polityki, został przeanalizowany w: J. Knopek, *Stosunki polsko-zachodnioafrykańskie*, Toruń 2013.

Breżniewem, a także zaznaczający się wewnętrzny kryzys gospodarczy w Polsce w 2. połowie lat 70. XX w. To on doprowadził w głównej mierze do powstania „Solidarności”, masowych wystąpień robotniczych i zapaści ekonomicznej. W warunkach tych, pokazujących nieszczerłość w systemie władzy komunistycznej, o wypełnieniu postulatów przewidzianych do realizacji na 1973 r. nie mogło być mowy. Należało zająć się przede wszystkim konsolidacją systemu autorytarnego, zabezpieczyć interesy Bloku Wschodniego oraz przywrócić płynność gospodarczą i zadbać o lepszą legitymizację władzy w społeczeństwie. W takich warunkach kwestie odnoszące się do polityki państwa polskiego względem krajów arabskich i muzułmańskich oraz państw afrykańskich pozostawały na uboczu polityki zagranicznej. Priorytetowe znaczenie w świecie arabskim uzyskały Libia i Irak, które mogły dać dużo więcej od innych podmiotów. Jako ważni eksporterzy ropy naftowej dysponowali na tyle zasobnymi środkami finansowymi, aby płacić w gotówce za polskie dostawy na te rynki, wynagradzać kadry naukowo-techniczne tam pracujące czy wysyłać na uniwersytety własnych studentów, nie oczekując odpowiednich rekompensat. Inne kraje regionu na taki stan rzeczy już sobie pozwolić nie mogły.

## Literatura

- Ministerstwo Spraw Zagranicznych w Warszawie, Biuro Archiwum i Zarządzania Informacją, Departament V, zespół 42/76, wiązka 7, teczka 22-20-023, strony 1-10: Plan pracy Departamentu V na rok 1973 r.; Cele i kierunki działania na całym obszarze objętym Kompetencjami Departamentu. [www.msz.gov.pl](http://www.msz.gov.pl)
- A. Abraszewski, P. Freyberg, *Działalność Polski w ONZ*, „Sprawy Międzynarodowe” 1985, nr 10, s. 27-40.
- Bania R., *Kuwejt w polityce Wielkiej Brytanii w latach 1958-1968*, Łódź 2009.
- Corm G., *Bliski Wschód w ogniu: oblicza konfliktu 1956-2003*, przekł. E. Cylwik i R. Stryjewski, Warszawa 2003.
- Dobosiewicz Z., *Stosunki gospodarcze Polski z krajami rozwijającymi się*, „Sprawy Międzynarodowe” 1985, nr 12, s. 45-56.
- Dobosiewicz Z., *Stosunki gospodarcze Polski z krajami rozwijającymi się*, Warszawa 1990.
- Dobosiewicz Z., Olszewski T., *Geografia ekonomiczna świata*, Warszawa 1982.
- Dziekan M. M., *Historia Iraku*, wyd. 2, Warszawa 2007.
- Gajda E., *Polska polityka zagraniczna 1944-1974*, Warszawa 1974.
- Grudziński P., *KBWE/OBWE wobec problemów pokoju i bezpieczeństwa regionalnego*, Warszawa 2002.
- Friszke A., *Polska Gierka*, Warszawa 1995.
- Hastings A., *Świat się dowiedział*, Warszawa 1975.
- Ikonowicz M., *Angola Express*, Warszawa 2009.
- Iwiński T., *Organizacje narodowowyzwoleńcze w Angoli*, Warszawa 1979.
- Khalatbari A., *Erkrankungen und Abgaenge bei Milchkuehen und Kaelbern im Iran*, bmw. 1975.

- Knopek J., *Migracje Polaków do Afryki Północnej w XX wieku*, Bydgoszcz 2001.
- Knopek J., *Stosunki polsko-zachodnioafrykańskie*, Toruń 2013.
- Kowalski W. T., *Polska w świecie 1945–1956*, Warszawa 1988.
- Kukulka J., *Historia współczesna stosunków międzynarodowych*, wyd. 2, Warszawa 1997.
- Lampson P., Swanberg L. K., *Moje życie z Saddamem*, Warszawa 2011.
- Leksykon współczesnych międzynarodowych stosunków politycznych*, red. C. Mojsiewicz, wyd. 5, Wrocław 2004
- Matysiuk R., Rosa R., *Bezpieczeństwo i prawa człowieka w systemie KBWE/OBWE*, Siedlce 2008.
- OBWE w procesie umacniania bezpieczeństwa europejskiego*, red. H. Binkowski, Warszawa 2003.
- Pałyga E. J., *Kształtowanie się stosunków dyplomatycznych Polski z państwami Afryki*, „Przegląd Orientalistyczny” 1981, nr 2, s. 149–154.
- Państwa Afryki Zachodniej: fakty – problemy stabilizacji i rozwoju – polskie kontakty*, red. Z. Łazowski, t. 1, Warszawa 2006; t. 2, Warszawa 2008.
- Pietraś Z. J., *Polityka zagraniczna państwa*, w: *Współczesne stosunki międzynarodowe*, red. T. Łoś-Nowak, Wrocław 1997, s. 51–66.
- Piotrowski J., *Stosunki Polski z krajami arabskimi*, Warszawa 1989.
- Polacy w Nigerii*, red. J. Machowski, Z. Łazowski, W. Kozak, t. 1, Warszawa 1997.
- Poland's Relations with West Africa*, ed. Z. Łazowski, Warsaw 2004.
- Prokopczyk J., *Trzeci świat w poszukiwaniu dróg rozwoju*, Warszawa 1973.
- Prokopczyk J., *Współpraca gospodarcza i polityczna Polski z krajami rozwijającymi się*, „Sprawy Międzynarodowe” 1969, nr 7–8, s. 49–60.
- Rurarz R., *Byłem doradcą Gierka*, Chicago 1990.
- Stoła D., *Złote lata PZPR: finanse partii w dekadzie Gierka*, Warszawa 2008.
- Stosunki dyplomatyczne Polski. Informator*, t. 4: *Afryka i Bliski Wschód 1918–2009*, red. K. Szczepanik, A. Herman-Łukasik i B. Janicka, Warszawa 2010.
- Świtalski P., *OBWE [Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie] w systemie bezpieczeństwa europejskiego: szanse i ograniczenia*, Warszawa 1997.
- Współczesne systemy polityczne w wypisach*, oprac. J. Knopek, Bydgoszcz 2001.
- Zajac J., Zięba R., *Polska w stosunkach międzynarodowych 1945–1989*, Toruń 2006.

## Polish politics towards developing countries in the light of work plan of the Minister of Foreign Affairs in 1973

### Summary

Targets and directions of Polish foreign policy towards the Arab, Muslim and African countries which were mentioned in the work plan of the Minister of Foreign Affairs in 1973 are indicated in the article. There are two districts of influence in the subject plan: Arab countries, Iran and African states. The whole of this area fell within the competence of the Fifth Department.

In the course of analysis of the document, there is adduced that Poland wanted to actively participate in political and military, economic and agricultural, social and cultural life of the majority Arab and Muslim countries and selected African states. All of these countries were ranked as a wide conception of developing countries, rising markets or Third World countries.

Poland was supporting ideological and national independence movements and afterwards also anti-colonial and anti-racial actions in the mentioned area. What is more, Poland actively participated in economic cooperation, trade exchange, sending scientific and technical personnel and accepting students' applications for Polish universities. Furthermore, Poland was propagated cultural contacts, sending journalists, literature, science and cultural representatives and artists. All of these decisions were supposed to promote a positive image of Polish country in the Arab, Muslim and African world.

Some of the assumptions of Polish foreign policy towards above region (no fundamental results when it comes to oil acquisition from the Mediterranean Sea and Persian Gulf) couldn't be implemented because of the Yom Kippur War and the 1973 Oil Crisis.

Countries from the Mashriq region – Egypt and Libya, the Maghreb region Tunis, Algerien and Marocco, Near East – Syria and Iraq, and from the African area – Nigeria and Kenya, had fundamental meaning for Poland those days.

Keywords: Africa, countries in development, foreign policy Polish, Maghreb, Mashriq, Minister of Foreign Affairs